

DARIUSZ KUBOK: *Pravda i mniemanie. Studium filozofii*

Parmenidesa z Elei (Pravda a mienky. Skúmanie filozofie Parmenida z Eley). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2004, 504 s.

Analýza a interpretácia Parmenidovho myslenia nie sú jednoduché už len z toho dôvodu, že sa nám dielo tohto predstaviteľa raného obdobia gréckej filozofie nezachovalo v kompletnej podobe (k dispozícii je len čosi vyše 150 hexametrov v klasickej gréčtine a 6 v latinskom preklade). Ďalšia komplikácia je dôsledkom faktu, že Parmenidov spis *Περὶ φύσεως* (zaužívaný je preklad *O prírode*) nie je len filozofickým spisom, ale aj dielom literárnym, básnickým. Z tejto skutočnosti následne vyplýva, že eleátsky filozof nepoužíval filozofický jazyk. Často sa tiež upozorňuje na aporetické, absurdné či paradoxné aspekty v jeho myslení. Okrem toho treba pripomenúť, že explikáciu Parmenidovej filozofie sťažili tí doxografi, ktorým nešlo ani tak o pochopenie tohto eleáta, ako skôr o využitie jeho myšlienok vo vlastnom dejinno-filozofickom systéme. Iné interpretácie sa zas sústreďujú výlučne na fragmenty, ktoré vypovedajú o ceste pravdy, zanedbávajú druhú časť básne, čím deformujú jej zmysel. Napriek týmto ťažkostiam mnohí považujú tohto najvýznamnejšieho reprezentanta eleátskej školy za zakladateľa či inšpirátora ontológie, metafyziky, epistemológie i metodológie. Či už uvedenú charakteristiku akceptujeme, alebo nie, isté je, že k Parmenidovej tvorbe sa viaže prelom v ranom gréckom filozofickom myslení, preto sa treba sústrediť na explikáciu jeho filozofického myslenia.

V tejto súvislosti chcem pripomenúť, že na Slovensku sa komplexne nezaoberal analýzou Parmenidovej filozofie ešte ani jeden autor. V Čechách je situácia o niečo lepšia; okolo roku 1928 napísal zaujímavú dizertačnú prácu na tému filozofie najvýznamnejšieho z eleátov Závěš Kalandra.¹ V Poľsku je v tejto oblasti diametrálne odlišný stav. V rokoch 2003 – 2005 boli okrem recenzovaného titulu publikované ďalšie tri monografie.² V tomto tvorivom prostredí pôsobí aj poľský filozof Dariusz Kubok z Inštitútu Filozofie Sliezskej univerzity v Katoviciach. D. Kubok sa už počas štúdia orientoval na skúmanie antickej filozofie, dizertačnú prácu (*Problem „apeiron“ i „peras“ w filozofii przedsokratejskiej*) (aj slovenský preklad) vydal v roku 1999 ako svoju debutovú monografiu. Recenzovaná publikácia, ktorá sa stala podkladom autorovej habilitácie, je jeho druhým knižným titulom.

Monografia *Pravda a mienky* sa člení na štyri kapitoly, ktoré sú diferencované na ďalšie časti. V prvej kapitole *Prológ Parmenidesovej básne* sa autor venuje analýze *Prológu* (*Προοίμιον*) Parmenidovej básne *Περὶ φύσεως*. D. Kubok správne upozorňuje na riziká spojené s interpretáciou tejto časti básne. Jej poetický charakter totiž často vedie k nepodloženým interpretáciám, ktoré sa následne aplikujú aj na zvyšok diela. Autor, vedomý si týchto rizík, sa najskôr venoval kritickému skúmaniu vplyvu literárnych predchodcov (Homéra, Hesioda, orficko-pitagorovskej tradície či Pindara) na myslenie najprominentnejšieho reprezentanta eleátskej školy. Z týchto analýz vyplýva, že v nadväznosti na Homéra Parmenides čerpá z obrazu vlastnej cesty, ktorou je nevyhnutné kráčať.

¹ Vďaka vydavateľstvu Herrmann & synové vyšla knižne: KALANDRA, Z.: *Parmenidova filozofie*. Praha 1996.

² GRÓDEK, K.: *Rozumienie „eon“ i „noein“ u Parmenidesa*. Kraków 2003; MRÓWKA, K.: *Jedna tylko droga. Parmenides*. Szczecin 2003; SEVERINO, E.: *Powrót do Parmenidesa*. Warszawa 2005 (preklad z talianskeho originálu).

kráčať. Je to cesta pravdy, pravdivá cesta (s. 40). D. Kubok ďalej dokazuje, že z Hesioda sa zas najvýznamnejší eleátsky filozof inšpiroval dištinkciou nebo – zem a tiež možnosťou božského oznámenia pravdy a omylu. Naopak, skúmanie orficko-pytagorovskej tradície nemá podľa neho na úvodnú časť Parmenidovej básne zreteľný a jasný účinok (s. 68). Na základe analýzy literárneho vplyvu D. Kubok konštatuje, že v *Prológu* sú obsiahnuté rôzne motívy, obrazy a symboly známe z gréckej literatúry a mytológie (najmä mýtus o Faetonovi a Heraklovi), no ich funkcia nie je len ozdobná. S ich pomocou sa eleátsky filozof snaží formulovať nový spôsob videnia reality (s. 26). Ďalším krokom autora bola analýza viacerých interpretačných prístupov (šamanistický, alegorický, cesta anabázy, katabázy alebo ich kombinácie) a formulovanie ich erudovaných kritík. D. Kubok podrobne dokazuje, že z rôznych explikačných prístupov je najrelevantnejšia anabázická interpretácia. Autor sa v závere prvej kapitoly venuje rozlíšeniu medzi cestou pravdy a cestou mienok. Správne konštatuje, že celá báseň je skonštruovaná na podklade dištinkcie: Ἀλήθεια (Pravda) – δόξα (mienka) a že tento model vo svojej tvorbe použil aj Platón.

Parmenides

Druhá a tretia kapitola sú orientované na analýzu zvyšných častí Parmenidovej filozofickej básne. Druhá kapitola (*Pravda*) je zacielená na explikáciu cesty pravdy a tretia kapitola (*Mienky*) na analýzu cesty mienok. Exegéza cesty pravdy začína dôležitým upozornením, že táto cesta (metóda) je spätá so samotnou „pravdou“. Podľa Kuboka je fundamentálnou charakteristikou eleátovho poňatia pravdy skutočnosť, že má ontologický charakter: „Pravda je a nie je možné, aby nebola.“ Pre Parmenida je teda kardinálnym faktom väzba medzi pravdou a bytím (s. 136). Autor sa následne zameriava na explikáciu vzťahu medzi bytím (τὸ εἶναι) a myslením (νοεῖν). Upozorňujeme, že táto otázka je jednou z najdiskutovanejších a vyvoláva najviac deformovaných interpretácií Parmenidovej filozofie. Podľa Kuboka koncepcia zväzku medzi by-

tím a myslením stanoví jadro cesty pravdy (myslenie musí byť nasmerované na τὸ εἶναι, teda na trvalú a nemennú pravdu), ale v znetvorenej podobe sa tiež prejaví na ceste mienok (s. 155). Autor sa v závere tejto kapitoly koncentruje na analýzu „znakov“ (σήματα) pravdy, pretože pravda musí mať vyjasnené atribúty, aby sa mohla stať predmetom pravdivého vedenia. Na základe Parmenidovho textu určuje deväť atribútov pravdy: 1. nestvo-

renosť a nezničiteľnosť; 2. večnosť; 3. nemennosť; 4. nedeliteľnosť a úplnosť; 5. plnosť a nestupňovanosť; 6. nerelatívnosť a identita; 7. konečnosť a zväzok so spravodlivosťou a čestnosťou; 8. autoritatívnosť; 9. jednota. Autor zdôrazňuje, že všetky uvedené „znaky“ pravdy možno chápať aj ako hranice racionálneho myslenia. Na základe explikácie cesty pravdy možno podľa Kuboka abstrahovať dve fundamentálne, navzájom zviazané tézy najvýznamnejšieho eleátskeho filozofa v otázke pravdy: 1. Pravda *je* a zároveň 2. *ako* (*ὡς*) *je* pravda. Možno teda konštatovať, že Parmenides predstavil cestu (metódu) takého spôsobu myslenia, ktorá dáva nádej na uchopenie stálej a nezmenenej istoty, zbavenej akýchkoľvek nedostatkov, znetvorení a dezinterpretácií. Je to cesta hľadania toho, čo skutočne *je*. To, čo skutočne *je*, je jedno, ale podľa Kubokovej interpretácie tento fakt pripúšťa, že takýchto bytí môže byť veľa (s. 189). Z toho vyplýva, že podľa jeho explikácie nemožno Parmenida označovať za číselného (absolútneho) monistu (existuje len jedno bytie chápané ako celok). Autor monografie teda presadzuje vysvetlenie: Na každú vec (konkrétnu jednotlivinu) sa vzťahuje len jedna pravda; existujú teda rôzne bytia, a nie nejaké Bytie-celok (Jedno). Z toho vyplýva, že Kubokova interpretácia je pluralistická.

Exegéza „cesty“ mienok sa začína jej explikáciou, pričom D. Kubok zdôrazňuje, že táto cesta je charakteristická nedostatkom pravdivej istoty, preto nemôže uchopiť pravdu. Cesta mienok sa totiž sústreďuje na to, čo skutočne *nie je*, teda na to, čo nemožno v plnej miere poznať ani pravdivo vysloviť. Autor sa ďalej koncentruje na interpretáciu zvratu „dvojhlaví smrteľníci“ (*βροτοὶ δίκερανοι*). Akcentuje, že to, o čom hovoria „dvojhlaví smrteľníci“, nie je pravda (s. 231 – 232). Inými slovami, sú to individuálne predstavy, vzdialené od skutočnej pravdy – pravdy božskej (*Λόγος*)³. Táto kapitola je ďalej venovaná analýze dvoch kľúčových foriem – svetla a tmy. Autor upriamuje pozornosť na spojitosť medzi *Prológom*, v ktorom sa uplatnila dištinkcia medzi Pravdou a mienkou, a analogickou dištinkciou svetlo – tma, ktorá je aplikovaná pri ceste mienok. Ako svetlo, tak aj tma majú svoje vlastné charakteristiky, to znamená, že tma aj svetlo sú si navzájom rovné. D. Kubok sa sústreďuje na analýzu rôznych interpretácií tejto rovnosti. Podľa jeho exemplifikácie Parmenides hovoril o kombinácii svetla a tmy; ide teda o rovnosť funkcií uvedených foriem (funkcionálnu rovnosť). Diferencia je len v proporcii medzi tmou a svetlom, no táto proporčnosť nie je stabilná, preto nie je stabilné ani poznanie (s. 240 – 241). Z toho podľa Kuboka nevyhnutne vyplýva, že len to, čo je trvalé a nemenné, môže byť predmetom pravdivého vedenia – a také poznanie umožňuje len cesta pravdy. Naopak, cesta mienok je nestabilnou kombináciou svetla a tmy, nemôže teda viesť k nemennej istote (pravde).

Analýza Parmenidovej koncepcie vnímania je ďalšou témou tejto kapitoly. D. Kubok akcentuje, že ak sa zmenia proporcie svetla a tmy, táto zmena sa prejaví aj v samotnom človeku. Všetky články totiž podliehajú zmene a z tejto skutočnosti opäť vyplýva nemožnosť úplného (pravdivého) poznania. Autor správne konštatuje, že pri charakteristike cesty mienok majú svoje miesto aj otázka kozmologická a otázka kozmogonická, keďže spadajú do oblasti pravdepodobnosti a tá je bezprostredne spätá s teóriou dvoch foriem: svetla a tmy. Mnohí exegéti hodnotili túto časť Parmenidovho diela ako najmenej rozvinutú a povrchno spracovanú. V opozícii k týmto názorom D. Kubok zdôrazňuje, že najvýznamnejší eleátsky filozof rozvíjal tieto otázky systematicky a že podobný projekt

³ Dariusz Kubok na viacerých miestach akcentuje ideovú blízkosť Herakleita a Parmenida. Herakleitov *Λόγος* má totiž v mnohých aspektoch tie isté atribúty ako Parmenidova *Ἀλήθεια*.

neskôr rozpracoval aj Platón (s. 277).

V záverečnej kapitole *Recepcia Parmenidovej filozofie a parmenidovské inšpirácie v gréckej filozofii* sa jej autor sústredil na charakteristiku vplyvu Parmenidovho myslenia na nasledujúcich gréckych mysliteľov, ako aj na vybrané koncepcie novovekých a súčasných filozofov. Na jednej strane treba oceniť snahu autora monografie o komplexný pohľad na recepciu Parmenidovho myslenia v dejinách filozofie, na druhej strane však treba akcentovať, že takto zvolená problematika je nesmierne široká. Napriek tomu, že sa D. Kubok koncentroval najmä na gréckych nasledovníkov Parmenida (Zenón, Melisos, Empedokles, Anaxagoras, atomisti, sofisti, megarici, Platón, Aristoteles a novoplatonici), niektoré časti jeho explikácie nie sú v porovnaní s predchádzajúcimi tromi kapitolami až tak analyticky prepracované. Je to dôsledok príliš široko zvolenej problematiky. Domnievam sa teda, že štvrtá kapitola mohla byť argumentačne prepracovanejšia (vzťahom by mohla byť exaktná analýza Platónovej recepcie Parmenida) a následne publikovaná ako samostatná monografia. Aj sám autor si totiž uvedomil neukončenosť tohto skúmania (s. 16).

Uvedená námietka však nijako neznižuje vysokú kvalitu recenzovaného titulu. Naopak, chcem zdôrazniť, že celá publikácia je spracovaná na základe dôkladnej analýzy primárnych textov, pričom jej autor pracoval so starogréckymi fragmentmi, pričom uvádza aj ich poľský preklad. Navyše, na mnohých miestach sa podujal na celkom nový preklad, ktorý lepšie zodpovedá zmyslu básne a ktorý sa snaží o elimináciu deformovanej interpretácie. Okrem toho Dariusz Kubok spracoval reprezentatívnu interpretačnú literatúru, najmä zahraničnej proveniencie. Recenzovaná monografia je napísaná exaktným, no prístupným jazykom, na vysokej teoretickej úrovni. Originálnym spôsobom reflektuje a exponuje viaceré interpretačné problémy, s ktorými sa síce erudovaný recipient nemusí vždy stotožniť, no napriek tomu publikácia prispieva k prehĺbovaniu poznania v danej oblasti.

Na základe týchto faktov odporúčam monografiu D. Kuboka do pozornosti nielen tým, ktorí sa zameriavajú na štúdium antickej filozofie, ale aj do pozornosti širokej odbornej obce. Na záver chcem vysloviť nádej, že publikácia podobných kvalít na danú alebo obdobnú tému z antickej filozofie vznikne aj v podmienkach slovenskej filozofie.

Ulrich Wollner

Mgr. Ulrich Wollner, PhD.
Katedra filozofických vied FHV UMB
Tajovského 40
976 01 Banská Bystrica
SR